

तलाठी संवर्ग SSD परीक्षा -महसूल बाबी क्र.१

अहमदनगर जिल्ह्यातील तलाठी संवर्ग विभागीय दुय्यम सेवा परीक्षेस दिनांक १७ ऑक्टोबर २०१६ पासून सुरुवात होणार आहे.विभागीय दुय्यम सेवा परीक्षा तलाठी यांनी मुदतीत म्हणजे ४ वर्ष आणि ३ संधी मध्ये उत्तीर्ण होणे आवश्यक आहे.तलाठी संवर्ग विभागीय दुय्यम सेवा परीक्षा यामध्ये ४ विषय बाबत प्रश्नपत्रिका असतात आणि एक विषय हा मुलाखतीचा विषय असतो.प्रश्नपत्रिका क्रमांक १ व २ हे २५० गुणांचे असून यामध्ये पास होणेसाठी किमान ५०% म्हणजे १२५ गुणांची आवश्यकता आहे. पण अनेक तलाठी या परीक्षे मध्ये नापास होतात कारण प्रश्नपत्रिका कशी सोडवावी याबाबत जास्त माहिती नसलेमुळे हे घडते. महसूल बाबी क्र. १ प्रश्नपत्रिके विषयी आज आपण माहिती घेऊ या. हा विषय **महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम १९६६ व त्याखालील नियम** यावर आधारित आहे.यामध्ये मागील प्रश्नपत्रिका चे अवलोकन केले असता बरेच प्रश्न दरवर्षी विचारले जातात.सर्वसाधारण पणे व्याख्या ४० गुणांसाठी विचारले जातात मागील वर्षीची प्रश्नपत्रिका पहिली असता व्याख्या ऐवेजी टिपा व संक्षिप्त माहिती द्या या स्वरूपाचे प्रश्न विचारले गेले आहेत यावर्षीही याप्रकारच्या प्रश्नाचा समावेश होऊ शकतो.सर्वसाधारणपणे व्याख्या लिहिताना महाराष्ट्र जमिन महसूल अधिनियम १९६६ चे कलम २ मधील पोटकलम चा उल्लेख करावा उदा.जमीन मालक व्याख्या विचारलेस महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम १९६६ चे कलम २ (१७)नुसार जमीन मालक या संज्ञेचा अर्थ जमीन पड्याने देणारा असा होतो. अशा प्रकारे लिहावी कोणत्याही अधिनियमात व्याख्या या कलम २ मध्येच असतात त्यामुळे पोटकलम लक्षात ठेवावे. महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम १९६६ मधील कलम २ मध्ये एकूण ४४ व्याख्या सर्व व्याख्या पाठ कराव्यात याचा तलाठी कामकाज खूप फायदा होतो व संकल्पना ही स्पष्ट होतात.मागील प्रश्नपत्रिका चा विचार करता महत्वाच्या व्याख्या पुढील प्रमाणे दुमाला ,शेतातील इमारत,चावडी ,जमीन महसूल,भोगवटदार,पार्डी जमीन कुळ ,वाडा जमीन ,नागरी क्षेत्र या व्याख्या पाठ कराव्यात व वर सांगितले प्रमाणे कलम २ मधील पोटकलम उल्लेख करून लिहावे.तसेच प्रत्येक मोठा प्रश्न,छोटा प्रश्न किंवा टिप लिहिताना संदर्भ म्हणून म.ज.म अ.१९६६ चे कलम..... असे अधोरीखित करून उत्तर लिहण्यास सुरुवात करावी.उदा.थकबाकी वसूल करणेची कार्यपद्धती लिहा असा प्रश्न आलेवर उत्तराची सुरुवात करताना

म.ज.म.अ.१९६६ मधील कलम १७६ मध्ये थकबाकी वसुलीची कार्यपद्धती नमूद आहे.

जमीन महसुलाची थकबाकी पुढीलपैकी कोणत्याही एका किंवा अधिक कार्यपद्धतीनुसार वसूल करता येईल: -

- (अ) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीवर कलम १७८ अन्वये मागणीची लेखी नोटीस जावून
- (ब) ज्या भोगवट्याच्या किंवा धारण केलेल्या दुमाला जमिनीच्या संबंधाने थकबाकी येणे असेल त्या भोगवट्याचे किंवा त्या धारण केलेल्या दुमाला जमिनीचे कलम १७९ अन्वये समपहरण करून;
- (क) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीची जंगम मालमत्ता कलम १८० अन्वये अटकावून आणि तिची विक्री करून
- (ड) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीची स्थावर मालमत्ता कलम १८१ अन्वये जप्त करून आणि तिची विक्री करून
- (इ) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीची स्थावर मालमत्ता कलम १८२ अन्वये जप्त करून
- (फ) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीस कलम १८३ आणि १८४ अन्वये अटक करून व तिला कैदेत ठेवून
- (ग) धारण केलेल्या दुमाला जमिनी, संपूर्ण गावे किंवा गावांचे हिस्से मिळून झालेल्या असतील त्या बाबतीत, कलमे १८५ ते १९० (दोन्ही धरून) अन्वये उक्त गावे किंवा गावांचे हिस्से जप्त करून

परंतु, खंड (क), (ड) आणि (इ) यामध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार पुढील गोष्टींची जप्ती आणि विक्री करता येणार नाही: -

(एक) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीचे, तिच्या पत्नीचे व मुलांचे जरूरीचे वापरण्याचे कपडेलत्ते, स्वयंपाकाची भांडी आणि अंथरूण-पांघरूण आणि खाटा आणि धार्मिक रुढीप्रमाणे कोणत्याही स्त्रीने अंगावरून काढू नयेत असे तिचे वैयक्तिक दागिने; (दोन) कारागिरांची हत्यारे, आणि कसूर करणारी व्यक्ती जर शेतकरी असेल तर यांत्रिक

शक्तीने चालणाऱ्या अवजाराव्यतिरिक्त, शेती करण्याची त्याची अवजारे आणि

जिल्हाधिकाऱ्याच्या मते शेतकरी म्हणून आपला चरितार्थ चालावा यासाठी त्यास

आवश्यक असतील अशी गुरे व बी-बियाणे आणि पुढील हंगामापर्यंत जमिनीची यथोचित मशागत करण्यासाठी आणि धारकाच्या व त्याच्या कुटुंबाच्या निर्वाहासाठी तरतूद करण्याकरिता जिल्हाधिका-याच्या मते शेतीच्या उत्पन्नाचा जो भाग आवश्यक असेल असा भाग

(तीन) फक्त धार्मिक देणग्यांच्या उपयोगासाठी राखून ठेवलेल्या वस्तू

(चार) शेतकऱ्यांच्या मालकीची आणि त्यांच्या भोगवट्यात असलेली घरे आणि इतर इमारती (त्यांचे सामान व त्यांची जागा आणि त्यांना लागून असलेली व त्यांच्या उपभोगास आवश्यक असलेली जमीन, यासह).

हा प्रश्न जास्त गुणांसाठी असेल तर विस्तृत लिहावा किंवा संक्षिप्त लिहावा साधारपणे हा प्रश्न ३० किंवा २५ गुणांसाठी विचारला जातो हा प्रश्न या परीक्षेत येणारच आहे याचा अभ्यास करावा.याप्रमाणे खालील प्रश्नाचा सराव करावा व या प्रश्नाची उत्तरे वरील प्रमाणे लिहावीत.

१.हद्दीवरून रस्ता अधिकार-कलम १४३

२.निस्तारपत्रक व वाजिब उल अर्ज -कलम १६१ व १६५

३.पिकनोंदवही मध्ये नोंद करणे कार्यपद्धती-नियम १९७१ मधील नियम २९ ३०

४.धारण जमीन विभाजन-कलम ८५ ,धारण जमिनीचे विभाजन नियम १९६७ चा उल्लेख करून उत्तर लिहावे

५.इतर व्यक्तीच्या मालकीच्या जमिनीतून पाण्याचे पाठ बांधणे-कलम ४९

६.शेतजमीन वापरात बदल किंवा बिनशेती -कलम ४४

७.लेखन प्रमाद-कलम १५५

८.नोटीस बजावणी रीत -कलम २३०

९.खाणी व खनिज वरील शासनचा हक्क -कलम ४८

१०.आदिवासी जमीन -कलम ३६ ,३६ अ

आवश्यक ठिकाणी अधिनियम खालील नियम उदा.पिकपाहणी नोंद करावयची पद्धत उत्तर लिहिताना महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिकार अभिलेख आणि नोंदवह्या मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

(तयार करणे व सुस्थितीत ठेवणे)नियम १९७१ मधील नियम २९ ,३० चा उल्लेख करावा तसेच म.ज.म.१९६६ मधील इतर नियमांचे ही वाचन करावे.

याप्रमाणे प्रश्नाचा सराव केलेस या पेपर मध्ये नक्कीच १२५ पेक्षा अधिक गुण मिळतील सर्वांना परीक्षेसाठी शुभेच्छा.....

तलाठी संवर्ग SSD परीक्षा -महसूल बाबी क्र.१ महत्वाची प्रश्न व उत्तरे

व्याख्या :- सर्वसाधारणपणे व्याख्या लिहिताना महाराष्ट्र जमिन महसूल अधिनियम १९६६ चे कलम २ मधील पोटकलम चा उल्लेख करावा उदा.जमीन मालक व्याख्या विचारलेस महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम १९६६ चे कलम २ (१७)नुसार जमीन मालक या संज्ञेचा अर्थ जमीन पड्याने देणारा असा होतो. अशा प्रकारे लिहावी कोणत्याही अधिनियमात व्याख्या या कलम २ मध्येच असतात त्यामुळे पोटकलम लक्षात ठेवावे.

अधिनियमातील एकूण ४४ व्याख्या व पोटकलम सहीत खालीलप्रमाणे

(१) **"कृषिवर्ष"** या संज्ञेचा अर्थ राज्य शासन राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नेमील त्या दिनांकापासून सुरु होणारे वर्ष असा होतो.

टीप :- शासकीय अधिसूचना, महसूल व वन विभाग क्रमांक यूएनएफ १३६७-आर, दि. ११ ऑगस्ट १९६७ याद्वारे , राज्य शासनाने, १ एप्रिल हा दिवस कृषि वर्षाचा प्रारंभाचा दिनांक म्हणून निश्चित केला आहे.

(२) **"दुमाला"** या संज्ञेचा अर्थ खंड किंवा जमीन महसूल देण्याचे राज्य शासनाचे हक्क जेथवर संबंधित असतील तेथवर पूर्णतः किंवा अंशतः कोणत्याही व्यक्तीच्या मालकीत हस्तांतरित झालेली, असा होतो.

(३) **"सीमांची चिन्हे"** या संज्ञेचा अर्थ, उभी केलेली कोणतीही निशाणी, मग ती मातीची असो, दगडाची असो किंवा इतर पदार्थाची असो आणि तसेच कोणत्याही भागाची सीमा नियोजित करण्याकरिता, त्याबाबत प्राधिकार असलेल्या भू-मापन अधिका-याने किंवा महसूल अधिका-याने उभारलेले, लावलेले किंवा निर्दिष्ट केलेले कोणतेही कुंपण, बिन-नांगरलेला बांध किंवा जमिनीची पट्टी किंवा अन्य, नैसर्गिक किंवा कृत्रिम वस्तु: असा होतो.

(४) **"इमारत"** या संज्ञेचा अर्थ शेतातील इमारत नसलेले कोणतेही बांधकाम असा होतो.

(५) **"इमारतीची जागा"** या संज्ञेचा अर्थ बांधकाम करण्याच्या प्रयोजनाकरिता धारण केलेल्या जमिनीचा भाग असा होतो-मग त्यावर प्रत्यक्षपणे कोणतीही इमारत उभारण्यात आली असो किंवा नसो, आणि त्यामध्ये, त्यावर उभारलेल्या कोणत्याही इमारतीने परिवेष्टित किंवा तिच्याशी संलग्न असलेली मोकळी जागा किंवा अंगण यांचा समावेश होतो.

(६) **"प्रमाणित प्रत" किंवा "प्रमाणित उतारा"** या संज्ञेचा अर्थ, भारतीय पुरावा अधिनियम, १८७२ (१८७२ चा १) याच्या कलम ७६ अन्वये विहित केलेल्या रीतीने प्रमाणित केलेली, यथास्थिती, प्रत किंवा उतारा असा होतो.

(७) **"चावडी"** या संज्ञेचा अर्थ, गावाचा कारभार चालविण्यासाठी ग्राम अधिका-याकडून सर्वसाधारणपणे वापरण्यात येणारी जागा असा होतो.

(८) **"भूसंपत्ती"** या संज्ञेचा अर्थ, जमिनीतील कोणताही हितसंबंध आणि ती जमीन धारण करण्यास पात्र असलेल्या व्यक्तीकडे किंवा व्यक्तीसमूहांकडे निहित असलेले एकूण हितसंबंध असा होतो

(९) **"शेतातील इमारत"** या संज्ञेचा अर्थ, आकारणी केलेल्या किंवा शेतीच्या कारणाकरिता धारण केलेल्या जमिनीवर, अशा जमिनीच्या किंवा तिच्या धारकाच्या मालकीच्या किंवा त्याच्याकडून लागवड करण्यात येत असलेल्या कोणत्याही इतर जमिनीच्या संबंधातील पुढीलपैकी सर्व किंवा कोणत्याही प्रयोजनासाठी

(अ) शेतीची अवजारे, खत किंवा वैरण साठविण्यासाठी,

(ब) शेतीचे उत्पन्न साठविण्यासाठी,

(क) गुराढोरांना निवारा मिळण्यासाठी,

(ड) जमीन धारकाच्या कुटुंबातील व्यक्तींच्या, सेवकांच्या किंवा कुळांच्या निवासासाठी, किंवा

(इ) लागवडीसंबंधीच्या त्याच्या व्यवस्थेचा एक अभिन्न भाग असलेल्या इतर कोणत्याही प्रयोजनासाठी बांधलेले बांधकाम असा होतो

(१०) **"गावठाण" किंवा "गावातील जागा"** या संज्ञेचा अर्थ, कलम १२२ अन्वये निश्चित करण्यात आल्याप्रमाणे गावाच्या, नगराच्या किंवा शहराच्या जागेमध्ये समाविष्ट असलेली जमीन असा होतो

(११) **"शासकीय पडदेदार"** या संज्ञेचा अर्थ, कलम ३८ अन्वये तरतूद केल्याप्रमाणे शासनाकडून पट्ट्याने जमीन धारण करणारी व्यक्ती असा होतो.

(१२) **"जमीन धारण करणे"** किंवा "जमीनधारक असणे किंवा जमिनीचा धारक असणे" या संज्ञेचा अर्थ, वैधरीत्या जमिनीचा कब्जा असणे असा होतो- मग तो प्रत्यक्षात असो किंवा नसो.

(१३) **"धारण जमीन"** या संज्ञेचा अर्थ, धारकाने धारण केलेला जमिनीचा भाग असा होतो.

(१४) **धारण जमिनीच्या संबंधात "सुधारणा"** या संज्ञेचा अर्थ, ज्यामुळे जमिनीच्या किमतीत महत्त्वपूर्ण वाढ होते व जे अशा जमिनीवर करणे योग्य आहे, तसेच ज्या कारणाकरिता जमीन धारण करण्यात आली असेल त्या कारणाशी जे सुसंगत आहे आणि जे काम धारण जमिनीवर केले नसेल, तरीही ते तिच्या प्रत्यक्षपणे फायद्यासाठी केलेले असेल किंवा काम झाल्यावर त्या जमिनीस प्रत्यक्षपणे फायदेशीर करून देण्यात येत असेल असे कोणतेही काम असा होतो. आणि पूर्ववर्ती तरतुदींना अधीन राहून त्यामध्ये, -

(अ) शेतीच्या प्रयोजनांसाठी पाण्याचा साठा, पुरवठा किंवा वाटप करण्यासाठी तलाव, विहिरी, पाण्याचे पाट, बंधारे व इतर बांधकामे बांधणे.

(ब) जमिनीवरील जलनिस्सासनासाठी किंवा पुरामुळे किंवा धूप होण्यामुळे किंवा पाण्यामुळे होणा-या इतर नुकसानीपासून जमिनीचे संरक्षण करण्यासाठी बांधकामे करणे.

(क) झाडे लावणे आणि जमीन लागवडयोग्य करणे, साफ करणे, जमिनीला कुंपण घालणे, ती सपाट करणे किंवा ताली बांधणे.

(ड) धारण जमिनीचा सोयीस्कररीत्या किंवा फायदेशीर उपयोग करण्यासाठी किंवा तिचा भोगवटा करण्यासाठी अशा धारण जमिनीवर किंवा तिच्या परिसरात गावठाणाव्यतिरिक्त इतरत्र इमारती बांधणे. आणि

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

(इ) वरीलपैकी कोणतेही बांधकाम पुन्हा नव्याने बांधणे किंवा त्याची पुन्हा बांधणी करणे किंवा त्यामध्ये फेरफार किंवा वाढ करणे, या गोष्टींचा समावेश होतो.

मात्र, त्यामध्ये पुढील गोष्टींचा समावेश होत नाही-

(एक) त्या ठिकाणच्या शेतक-याकडून शेतीच्या नित्य व्यवसायात सामान्यतः करण्यात येणारी पुढील कामे म्हणजे, तात्पुरत्या विहिरी आणि पाण्याचे पाट व बंधारे बांधणे, जमीन सपाट करणे, कुंपण घालणे किंवा अन्यकामे करणे किंवा अशा प्रकारच्या कामात किरकोळ फेरबदल करणे किंवा दुरुस्ती करणे. किंवा

(दोन) भोगवटादार किंवा कूळ म्हणून कोणत्याही इतर व्यक्तीच्या कब्जात कोठेही असलेल्या कोणत्याही जमिनीची किंमत वस्तुतः कमी करणारे कोणतेही काम.

स्पष्टीकरण. - जे काम, अनेक धारण जमिनींना फायदेशीर होतो ते अशा धारण जमिनीपैकी प्रत्येक धारण जमिनीच्या बाबतीत केलेली सुधारणा आहे असे समजण्यात येईल.

(१५) "संयुक्त धारक" किंवा "संयुक्त भोगवटादार" या संज्ञेचा अर्थ, जमिनीचे सहहिस्सेदार म्हणून ती धारण करणारे धारक किंवा भोगवटादार असा होतो. मग ते हिंदू कायद्यानुसार अविभक्त कुटुंबातील सहहिस्सेदार असोत किंवा अन्यरीतीने असोत, आणि ज्यांच्या हिश्यांची मोजून-मापून विभागणी करण्यात आली नाही असे धारक किंवा भोगवटादार आणि जेव्हा जमीन संयुक्त धारकानी किंवा संयुक्त भोगवटादारानी धारण केली असेल तेव्हा, यथास्थिती, "धारक" किंवा " भोगवटादार " याचा अर्थ, सर्व संयुक्त धारक किंवा संयुक्त भोगवटादार असा होतो.

(१६) "जमीन" या संज्ञेत, जमिनीपासून मिळावयाच्या फायद्याचा आणि भूमीस संलग्न असलेल्या वस्तुंचा किंवा भूमीस संलग्न असलेल्या वस्तुंशी कायम जोडलेल्या कोणत्याही वस्तुंचा, आणि तसेच, गावाच्या किंवा निश्चित केलेल्या इतर प्रदेशांच्या महसुलातील किंवा खंडातील हिस्सा किंवा त्यावरील आकार, यांचा समावेश होतो

(१७) "जमीन मालक" या संज्ञेचा अर्थ, जमीन पट्ट्याने देणारा असा होतो.

(१८) "भूमि-अभिलेख" या संज्ञेचा अर्थ, या संहितेच्या तरतुदीअन्वये, किंवा त्याच्या प्रयोजनांकरिता ठेवलेले अभिलेख असा होतो आणि त्या संज्ञेत राज्यात अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये कोणत्याही क्षेत्रात अमलात असलेल्या आणि अशा कायद्यान्वये किंवा अन्यथा कोणत्याही महसूल किंवा भू-मापन अधिका-याकडे पाठविण्यात आलेल्या अंतिम नगररचना योजनेचे, सुधारणा योजनेचे किंवा धारण जमिनीच्या एकत्रीकरणाच्या योजनेचे नकाशे व आराखडे यांच्या प्रतीचा समावेश होतो.

(१९) "जमीन महसूल" या संज्ञेचा अर्थ, कोणत्याही व्यक्तीने धारण केलेल्या किंवा तिच्याकडे निहित असलेल्या जमिनीबद्दल किंवा तीत असलेल्या हितसंबंधाबद्दल किंवा त्यावर चालवता येण्याजोग्या हक्काबद्दल तिच्याकडून राज्य शासनाला किंवा राज्य शासनाच्या वतीने मिळालेल्या किंवा वैधरीत्या मागणी करण्याजोग्या पैशाच्या स्वरूपातील सर्व रकमा किंवा द्यावयाच्या रकमा- मग अशा रकमा कोणत्याही नावाखाली देण्याजोगे असोत- आणि राज्य शासनाने त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याच्या तरतुदीअन्वये अधिकृत केलेला कोणताही उपकर किंवा पट्टी असा होतो आणि त्यात कोणत्याही जमिनीबद्दल मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

इनामदाराकडून देण्याजोगे कोणतेही पट्टामूल्य (प्रीमियम) खंड, पट्ट्याची रक्कम, उक्त खंड (क्वियटरेट), जुडी किंवा कोणत्याही अधिनियमान्वये, नियमान्वये, करारान्वये किंवा लेख्यान्वये तरतूद केल्याप्रमाणे द्यावयाची इतर कोणतीही रक्कम यांचा समावेश होतो.

(२०) "विधी व्यवसायी" या संज्ञेचा अर्थ, अधिवक्यांबाबत अधिनियम, १९६१ (१९६१ चा २५) यात जो दिलेला असेल तोच असेल.

(२१) "अकृषिक आकारणी" या संज्ञेचा अर्थ, अकृषिक प्रयोजनांसाठी केलेल्या जमिनीच्या उपयोगाच्या संदर्भात, या संहितेच्या तरतुदींअन्वये किंवा तदन्वये केलेल्या नियमांन्वये कोणत्याही जमिनीवर निश्चित केलेली आकारणी असा होतो.

(२२) "भोगवट्याची जमीन" या संज्ञेचा अर्थ, भोगवटादाराने धारण केलेल्या जमिनीचा भाग असा होतो.

(२३) "भोगवटादार" या संज्ञेचा अर्थ, कुळ किंवा शासकीय पट्टेदार खेरीजकरून, बिनदुमाला जमिनीचा प्रत्यक्ष कब्जा असलेला धारक असा होतो. परंतु प्रत्यक्ष कच्चा असणारा धारक हा कुळ असेल त्याबाबतीत, भूमिधारक किंवा, यथास्थिती, वरिष्ठ जमीनमालक हा भोगवटादार आहे, असे मानण्यात येईल.

(२४) "भोगवटा" या संज्ञेचा अर्थ, कब्जा असा होतो.

(२५) "जमिनीचा भोगवटा करणे" या संज्ञेचा अर्थ, जमीन कब्ज्यात असणे किंवा कब्ज्यात घेणे असा होतो.

(२६) "पार्डी जमीन" या संज्ञेचा अर्थ, गावठाणातील घरांशी संबंधित असलेली लागवड केलेली जमीन असा होतो.

(२७) "लोकसंख्या" या संज्ञेचा अर्थ, ज्या जनगणनेची संबंधित आकडेवारी प्रसिद्ध करण्यात आली आहे अशा निकटपूर्वीच्या जनगणनेत ठरविलेली लोकसंख्या असा होतो

(२८) "विहित" या संज्ञेचा अर्थ, राज्य शासनाने या संहितेअन्वये केलेल्या नियमांन्वये विहित केलेले असा होतो.

(२९) "मान्यताप्राप्त अभिकर्ता" या संज्ञेचा अर्थ, या संहितेअन्वये कार्यवाहीतील कोणत्याही पक्षकाराने, अशा कार्यवाहीमध्ये, त्याच्या वतीने उपस्थित राहण्यासाठी व अर्ज करण्यासाठी आणि इतर कामे करण्यासाठी लेखी प्राधिकृत केलेली व्यक्ती असा होतो.

(३०) "संबंधित कुळवहिवाट कायदा" या संज्ञेचा अर्थ -

(अ) महाराष्ट्र राज्याच्या मुंबई क्षेत्राच्या संबंधात, मुंबई कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९४८ (१९४८ चा मुंबई ६७).

(ब) महाराष्ट्र राज्याच्या हैदराबाद क्षेत्राच्या संबंधात, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (१९५० चा हैदराबाद २१) आणि

(क) महाराष्ट्र राज्याच्या विदर्भ प्रदेशाच्या संबंधात, मुंबई कुळवहिवाट व शेतजमीन (विदर्भ प्रदेश) अधिनियम, १९५८ (१९५८ चा मुंबई ९९) असा होतो.

(३१) "महसूल अधिकारी" या संज्ञेचा अर्थ, या संहितेच्या कोणत्याही तरतुदींअन्वये नेमलेला आणि जमीन महसुलाच्या किंवा भूमापनाच्या आकारणीच्या, हिशेबाच्या किंवा तत्संबंधी

अभिलेखाच्या कामकाजात किंवा कामकाजांच्या संबंधाने नियुक्त केलेला कोणत्याही दर्जाचा प्रत्येक अधिकारी असा होतो

(३२) **"महसुली वर्ष"** या संज्ञेचा अर्थ, राज्य शासन, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे जो दिनांक नेमील अशा दिनांकापासून सुरू होणारे वर्ष असा होतो.

(३३) **"साझा"** या संज्ञेचा अर्थ, कलम ४ अन्वये संज्ञेचा म्हणून रचना करण्यात आलेल्या तालुक्यातील गावांचा गट असा होतो.

(३३-अ) "साठवणुकीचे यंत्र (Storage Device)" याचा अर्थ, संगणकामध्ये माहिती साठवून देण्यासाठी वापरण्यात येणारे इलेक्ट्रॉनिक/ विद्युत यंत्र, असा आहे आणि यात, यंत्रसामग्री व आज्ञावली (हार्डवेअर व सॉफ्टवेअर) या दोन्हीचा समावेश होतो.

(३४) **"उपविभागीय अधिकारी"** या संज्ञेचा अर्थ, जिल्ह्याच्या एका किंवा अनेक उप-विभागांचा कार्यभार ज्याच्याकडे सोपविण्यात आला आहे असा, सहायक किंवा उप-जिल्हाधिकारी असा होतो.

(३५) **"भू-मापन क्रमांकाचा पोट-विभाग"** या संज्ञेचा अर्थ, भूमापन क्रमांकाच्या ज्या विभागाचे क्षेत्रफळ आणि आकारणी, भूमि- अभिलेखात ज्या भू-मापन क्रमांकाचा तो भाग असेल त्या क्रमांकानंतर, दर्शक क्रमांक देऊन स्वतंत्रपणे नोंदली असेल तो भाग असा होतो.

(३६) **"भू - मापन निशाणी"** या संज्ञेचा अर्थ, संहितेच्या प्रयोजनांसाठी भू - करासंबंधी (कॅडॅस्ट्रल) भू-मापनाच्या प्रयोजनांसाठी उभारण्यात आलेली निशाणी असा होतो.

(३७) **"भूमापन क्रमांक"** या संज्ञेचा अर्थ, भूमि- अभिलेखात दर्शक क्रमांक देऊन त्याखाली जमिनीच्या ज्या विभागाचे क्षेत्रफळ आणि आकारणी स्वतंत्रपणे नोंदण्यात आली असेल तो जमिनीचा भाग असा होतो आणि त्यामध्ये

(एक) कोणत्याही कायद्यान्वये कोणत्याही क्षेत्रात अमलात आलेली अंतिम नगररचना योजना, सुधारणा योजना किंवा धारण जमिनीच्या एकत्रीकरणाची योजना यान्वये पुनर्प्रस्थापित भूखंडाचा (प्लॉट्स) आणि

(दोन) नागपूर, वर्धा, चांदा व भंडारा या जिल्ह्यातील, खसरा क्रमांक म्हणून ओळखण्यात येणा-या कोणत्याही दर्शक क्रमांकाखाली भूमि- अभिलेखात नमूद केलेल्या जमिनीच्या कोणत्याही भागाचा, समावेश होतो.

(३८) **"वरिष्ठ धारक"** या संज्ञेचा अर्थ, इतर भूमिधारकांकडून (ज्यांना "कनिष्ठ धारक" असे म्हटले आहे) खंड किंवा जमीन महसूल घेण्याचा हक्क ज्या भूमिधारकास आहे तो भूमिधारक असा होतो. मग तो अशा खंडाबद्दल किंवा जमीन महसूलाबद्दल, किंवा त्याच्या कोणत्याही भागाबद्दल राज्य शासनाला जबाबदार असो किंवा नसो

(३९) **"भूमापन अधिकारी"** या संज्ञेचा अर्थ, कलम ८ अन्वये, किंवा त्यामध्ये तरतूद केलेल्या रीतीने नेमलेला अधिकारी असा होतो.

(४०) **"कूळ"** या संज्ञेचा अर्थ, पट्टेदार असा होतो- मग तो लेखान्वये जमीन धारण करणारा असो किंवा तोंडी करारान्वये जमीन धारण करणारा असो, - आणि त्यामध्ये, कब्जासहित कुळाचे हक्क गहाण घेणा-या व्यक्तीचा समावेश होतो. परंतु त्यामध्ये प्रत्यक्षपणे राज्य शासनाकडून जमीन धारण करणा-या पट्टेदाराचा समावेश होत नाही.

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

(४१) "भोगवट्यात नसलेली जमीन" या संज्ञेचा अर्थ, भोगवटादार, कूळ किंवा शासकीय पट्टेदार यांनी धारण केलेल्या जमिनीखेरीज गावातील जमीन असा होतो.

(४२) "नागरी क्षेत्र" याचा अर्थ, त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये घटित करण्यात आलेल्या कोणत्याही महानगरपालिकेच्या किंवा नगरपालिकेच्या हद्दीत समाविष्ट केलेले क्षेत्र असा आहे आणि "नगरेतर क्षेत्र" या शब्दप्रयोगाचा अर्थ त्यानुसार लावला जाईल).

(४३) "गाव" या संज्ञेत, नगराचा किंवा शहराचा आणि गावाच्या, नगराच्या किंवा शहराच्या सर्व जमिनीचा समावेश होतो

(४४) "वाडा जमीन" या संज्ञेचा अर्थ, गुरे-ढोरे बांधण्यासाठी किंवा पीक किंवा वैरण, खत किंवा तत्सम इतर वस्तु साठविण्यासाठी वापरलेली गावठाणातील खुली जागा असा होतो.

प्रश्न :- थकबाकी वसुली कार्यपद्धती विषद करा

उत्तर:

संदर्भ :- म.ज.म.अ.१९६६ मधील कलम १७६ मध्ये थकबाकी वसुलीची कार्यपद्धती नमूद आहे.
जमीन महसुलाची थकबाकी पुढीलपैकी कोणत्याही एका किंवा अधिक कार्यपद्धतीनुसार वसूल करता येईल: -

- (अ) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीवर कलम १७८ अन्वये मागणीची लेखी नोटीस जावून
- (ब) ज्या भोगवट्याच्या किंवा धारण केलेल्या दुमाला जमिनीच्या संबंधाने थकबाकी येणे असेल त्या भोगवट्याचे किंवा त्या धारण केलेल्या दुमाला जमिनीचे कलम १७९ अन्वये समपहरण करून;
- (क) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीची जंगम मालमत्ता कलम १८० अन्वये अटकावून आणि तिची विक्री करून
- (ड) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीची स्थावर मालमत्ता कलम १८१ अन्वये जप्त करून आणि तिची विक्री करून
- (इ) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीची स्थावर मालमत्ता कलम १८२ अन्वये जप्त करून
- (फ) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीस कलम १८३ आणि १८४ अन्वये अटक करून व तिला कैदेत ठेवून
- (ग) धारण केलेल्या दुमाला जमिनी, संपूर्ण गावे किंवा गावांचे हिस्से मिळून झालेल्या असतील त्या बाबतीत, कलमे १८५ ते १९० (दोन्ही धरून) अन्वये उक्त गावे किंवा गावांचे हिस्से जप्त करून

परंतु, खंड (क), (ड) आणि (इ) यामध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार पुढील गोष्टींची जप्ती आणि विक्री करता येणार नाही: -

(एक) कसूर करणाऱ्या व्यक्तीचे, तिच्या पत्नीचे व मुलांचे जरूरीचे वापरण्याचे कपडेलत्ते, स्वयंपाकाची भांडी आणि अंथरूण-पांघरूण आणि खाटा आणि धार्मिक रुढीप्रमाणे कोणत्याही स्त्रीने अंगावरून काढू नयेत असे तिचे वैयक्तिक दागिने; (दोन) कारागिरांची हत्यारे, आणि कसूर करणारी व्यक्ती जर शेतकरी असेल तर यांत्रिक

शक्तीने चालणाऱ्या अवजाराव्यतिरिक्त, शेती करण्याची त्याची अवजारे आणि जिल्हाधिका-याच्या मते शेतकरी म्हणून आपला चरितार्थ चालावा यासाठी त्यास आवश्यक असतील अशी गुरे व बी-बियाणे आणि पुढील हंगामापर्यंत जमिनीची यथोचित मशागत करण्यासाठी आणि धारकाच्या व त्याच्या कुटुंबाच्या निर्वाहासाठी तरतूद करण्याकरिता जिल्हाधिका-याच्या मते शेतीच्या उत्पन्नाचा जो भाग आवश्यक असेल असा भाग

(तीन) फक्त धार्मिक देणग्यांच्या उपयोगासाठी राखून ठेवलेल्या वस्तू
(चार) शेतकऱ्यांच्या मालकीची आणि त्यांच्या भोगवट्यात असलेली घरे आणि इतर इमारती (त्यांचे सामान व त्यांची जागा आणि त्यांना लागून असलेली व त्यांच्या उपभोगास आवश्यक असलेली जमीन, यासह).

प्रश्न:- धारण जमिनीचे विभाजन बाबत कार्यपद्धती विषद करा

उत्तर:-

संदर्भ:- १.म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम ८५

२.म.ज.म (धारण जमिनीचे विभाजन)नियम १९६७

कलम-८५ विभाजन.

(१) दिवाणी न्यायालयाच्या हुकूमनाम्यावरून किंवा सहधारकांनी अर्ज केल्यानंतर मुंबईचा जमिनीचा तुकडे पाडण्यास प्रतिबंध करण्याबाबत व त्यांचे एकत्रीकरण करण्याबाबत अधिनियम, १९४७ (सन १९४७ चा मुंबई ६२) याच्या तरतुदींना अधीन राहून धारण जमिनीचे विभाजन यात यापुढे तरतूद केलेल्या रीतीने करण्यात येईल.

(२) कोणत्याही धारण जमिनीत एकाहून अधिक सहधारक असतील तर अशा कोणत्याही सहधारकांस, धारण जमिनीतील आपल्या हिश्याच्या विभाजनाकरिता जिल्हाधिकाऱ्याकडे अर्ज करता येईल परंतु, स्वामित्व हक्काबाबत कोणताही प्रश्न उदभवल्यास अशा प्रश्नांचा निर्णय दिवाणी न्यायालयाकडून येईतोपर्यंत असे विभाजन करण्यात येणार नाही.

(३) सहधारकांची बाजू ऐकून घेतल्यानंतर, १ (जिल्हाधिकाऱ्यासा धारण जमिनीचे विभाजन करता येईल व या संहितेअन्वये राज्य शासनाने केलेल्या नियमांनुसार धारण जमिनीवरील आकारणीची वाटणी करता येईल.

(५) राज्य शासन महसूल देणाऱ्या धारण जमिनीचे विभाजन करताना योग्य रीतीने झालेला खर्च, जिल्हाधिकाऱ्यास योग्य वाटेल अशा प्रमाणात, ज्याच्या विनंतीवरून विभाजन करण्यात आले अशा सहधारकांकडून किंवा विभाजनात ज्यांचा हितसंबंध असेल अशा व्यक्तीच्या हिश्यामधून महसूलाची मागणी असल्याप्रमाणे वसूल करण्यात येईल

महाराष्ट्र जमीन महसूल (धारण जमिनीचे विभाजन) नियम १९६७

विभाजन करण्यासाठी अर्ज. - (१) कलम ८५, पोटकलम (१) अन्वये सहधारकाने, धारण जमिनीतील त्याच्या हिश्याचे विभाजन करण्यासाठी करावयाच्या अर्जात खालील तपशील असेल :

(अ) धारण जमिनीत समाविष्ट असलेल्या प्रत्येक क्षेत्राचे क्षेत्रफळ आणि त्याचा अधिकार अभिलेखात नोंद करण्यात आलेला भू-मापन क्रमांक व हिरा क्रमांक;

(ब) धारण जमिनीचा सत्ता प्रकार, ती दुमाला जमीन आहे, की बिनदुमाला आहे, आणि बिनदुमाला धारण जमिनीच्या बाबतीत, तो भोगवटादार वर्ग १, वर्ग २ किंवा सरकारी पट्टेदार म्हणून ती धारण करित आहे.

(क) धारण जमिनीचा जमीन महसूल

(ड) सहधारकांची नावे व पत्ते आणि त्यांच्या हिश्याची व्याप्ती

(२) अर्जासोबत अधिकार अभिलेखातील नोंदीची एक प्रत असेल.

नोटीस काढणे व उद्घोषणा करणे. (१) अर्ज मिळाल्यावर, जिल्हाधिकारी, अर्जदारास वाजवी नोटीस देण्यात येईल अशा कोणत्याही दिवशी किंवा सुनावणी ज्या दिवसापर्यंत तहकूब करण्यात येईल त्या कोणत्याही दिवशी अर्जदाराची जातीने सुनावणी करील आणि अर्जदाराची सुनावणी केल्यानंतर उक्त प्रकरण, नियम

१० खाली येत नाही असे त्याला आढळून येईल तर, तो कलम २३० च्या उपबंधानुसार, या नियमास जोडण्यात आलेल्या नमुना 'अ'मधील नोटीस इतर सर्व सहधारकांवर बजावण्याची व्यवस्था करील आणि अशा नोटीशीव्दानरे अशा प्रत्येक सहधारकावर नोटीस बजावण्यात आल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांहून कमी नसेल किंवा साठ दिवसांहून अधिक नसेल अशा नोटीशीत विनिर्दिष्ट करण्यात येईल त्या दिवशी, त्याच्यापुढे हजर राहण्यास व त्यांच्या हरकती, कोणत्याही असल्यास, त्या निवेदन करण्यास त्यांना फर्मावील.

(२) जिल्हाधिकारी, या नियमास जोडलेल्या नमुना 'ब'मधील उद्घोषणा प्रसिद्ध करण्याची व्यवस्था करील. अशा उपोषणेची एक प्रत, तालुक्याच्या व ज्या खेड्यात ती धारण जमीन असेल त्या खेड्याच्या मुख्यालयात लावण्यात येईल, आणि आवश्यक असेल तर, ज्या क्षेत्रामध्ये ती धारण जमीन असेल त्या क्षेत्रात कार्य करणा-या सहकारी बँकेस किंवा भू-विकास बँकेस, किंवा दोन्ही बँकांस पाठविण्यात येईल.

विभाजनासाठी केलेला अर्ज नाकारण्याची जिल्हाधिका-याची शक्ती. अर्जदार, सहधारक आणि हजर होतील अशा इतर कोणत्याही व्यक्ती यांची सुनावणी केल्यानंतर, जिल्हाधिका-याचे असे मत होईल की, जिच्यासाठी अर्ज केला आहे त्या धारण जमिनीमध्ये, अर्जदाराचा हितसंबंध नाही किंवा अर्जदाराचा धारण जमिनीसंबंधीचा हक्क विवादग्रस्त आहे तर तो अर्ज नाकारील, आणि अर्जदाराचा धारण जमिनीसंबंधीचा हक्क विवादग्रस्त असेल त्याबाबतीत, त्याच्या हक्कासंबंधीचा प्रश्न दिवाणी न्यायालयामार्फत सोडविण्याचा अर्जदारास निदेश देईल.

विभाजन करण्याची रीत. जिल्हाधिका-याने तो अर्ज फेटाळला नसेल तर, तो जातीने किंवा तो नियुक्त करील अशा अभिकरणामार्फत विभाजन करण्याच्या कामास लागेल. व्यवहार्य असेल तेथवर, संपूर्ण भू-मापन क्रमांक किंवा भू-मापन क्रमांकाचे उप-विभाग नेमून देण्यात येतील व फारच क्यचित प्रसंगी उप-विभागाचे आणखी विभाजन करण्याचा अवलंब करण्यात यावा. प्रत्येक पक्षकाराला शक्यतो जमिनीचे सलग क्षेत्र नेमून देण्यात यावे व प्रत्येक पक्षकाराला नेमून देण्यात आलेल्या क्षेत्राची उत्पादनक्षमता, धारण जमिनीतील त्याच्या भागाच्या प्रमाणात आहे हे सुनिश्चित करण्यासाठी दक्षता घेण्यात यावी.

आकारणीचे संविभाजन. धारण जमिनीच्या आकारणीचा सहधारकांनी धारण जमिनीत धारण केलेल्या भागांच्या प्रमाणात विभाजन करण्यात येईल. तथापि, अशा धारण जमिनीतील कोणत्याही भू-मापन क्रमांकाच्या सर्व उप-विभागांवरील एकूण आकारणी त्या भू-मापन क्रमांकाच्या संपूर्ण आकारणीपेक्षा कमी होत असेल अथवा अधिक होत असेल तर, तसा फरक आकारणीत भर घालून किंवा तीमधून कपात करून उपविभागावर अशा रीतीने सम प्रमाणात विभागण्यात येईल की त्यांची बेरीज मूळ भू-मापन क्रमांकाच्या आकारणीइतकी होईल.

विभाजन कायम करण्यापूर्वीची कार्यरीती. - विभाजन पूर्ण करण्यात आल्यानंतर, जिल्हाधिकारी, पक्षकार ज्या कोणत्याही हरकती घेतील त्या ऐकून घेईल आणि विभाजनात सुधारणा करील किंवा ते कायम करील. विभाजनात अशी सुधारणा करण्यात आल्याच्या किंवा ते कायम करण्यात आल्याच्या तारखेनंतर येणा-या कृषी वर्षाच्या प्रारंभापासून हे विभाजन अमलात येईल.

विभाजनाच्या खर्चाची वसुली. विभाजनाचा खर्च, कलम ८५, पोटकलम (५) मध्ये तरतूद केलेल्या रीतीने जिल्हाधिका-याकडून वसूल करण्यात येईल.

दिवाणी न्यायालयाच्या हुक्मनाम्यान्व ये विभाजन - दिवाणी न्यायालयाचा कोणताही हुक्मनामा अथवा आदेश या अन्वये कोणत्याही धारण जमिनीचे विभाजन करण्याचा आदेश देण्यात आला असेल तेव्हा, नियम ५, ६ व ७ यांचे उपबंध हे सहधारकाने अर्ज केल्यावर धारण जमिनीच्या विभाजनासंबंधात ज्या रीतीने लागू होतात, त्या रीतीने ते लागू होतील

व्यावृत्ती (अपवाद). - विभाजनाची परिणती, मुंबईच्या जमिनीचे तुकडे पाडण्यास प्रतिबंध करण्याबाबत व त्यांचे एकत्रीकरण करण्याबाबत अधिनियम, १९४७ याच्या उपबंधान्वतये राज्य शासनाने निश्चित केलेल्या प्रमाण क्षेत्रापेक्षा कमी विस्तार असलेली धारण जमीन निर्माण करण्यात होत असेल तर, या नियमांच्या उपबंधानुसार कोणत्याही धारण जमिनीचे विभाजन करता कामा नये.

प्रश्न:- जमिनीच्या वापराचे एका प्रयोजनातून दुस-या प्रयोजनात रूपांतर करण्याकरिता कार्यपद्धती. विषद करा

उत्तर:-

संदर्भ:-म.ज.म.अ १९६६ चे कलम ४४

जमिनीच्या वापराचे एका प्रयोजनातून दुस-या प्रयोजनात रूपांतर करण्याकरिता कार्यपद्धती.

(१) १ (कलम ४२ च्या पोट-कलम (२) च्या तरतुदींना अधीन राहून जर बिनदुमाला जमिनीच्या एखाद्या भोगवटादाराची किंवा दुमाला जमिनीच्या वरिष्ठ धारकाची किंवा अशा जमिनीच्या कुळाची, -

(अ) ज्या जमिनीची आकारणी करण्यात आली असेल किंवा जी शेतीच्या प्रयोजनासाठी धारण केलेली असेल तिचा अकृषिक प्रयोजनासाठी उपयोग करण्याची इच्छा असेल तर, किंवा

(ब) जर विशिष्ट अकृषिक प्रयोजनासाठी जमिनीची आकारणी करण्यात आली असेल किंवा जी त्यासाठी धारण केलेली असेल आणि इतर अकृषिक प्रयोजनासाठी तिचा उपयोग करण्याची त्याची इच्छा असेल तर किंवा

(क) ज्या अकृषिक प्रयोजनाकरिता तिची आकारणी करण्यात आली असेल त्याच अकृषिक प्रयोजनासाठी परंतु जमीन देतेवेळी किंवा अकृषिक प्रयोजनाकरिता परवानगी देतेवेळी लादलेल्या शर्तीपैकी कोणतीही शर्त शिथिल करून, तिचा उपयोग करण्याची त्याची इच्छा असेल तर, असा भोगवटादार किंवा वरिष्ठ धारक किंवा कूळ, कुळाची किंवा यथास्थिती भोगवटादाराची किंवा वरिष्ठ धारकाची संमती घेऊन विहित केलेल्या नमुन्यानुसार परवानगीसाठी जिल्हाधिका-याकडे अर्ज करील.

(२) जिल्हाधिका-यास, अर्ज मिळाल्यानंतर-

(अ) तो अशा अर्जाची सात दिवसांच्या आत पोच देईल.

(ब) जिल्हाधिका-याने अन्यथा निदेश दिला नसेल तर त्यास जर असा अर्ज भोगवटादाराने, किंवा वरिष्ठ धारकाने किंवा, यथास्थिती, कुळाने केला नसेल किंवा कुळाची किंवा यथास्थिती, भोगवटादाराची किंवा वरिष्ठ धारकाची संमती मिळविली नसेल तर, किंवा तो विहित केलेल्या नमुन्यानुसार केलेला नसेल तर, तो परत पाठवून देता येईल.

(क) त्यास योग्य चौकशी केल्यानंतर, राज्य शासनाने याबाबतीत केलेल्या कोणत्याही नियमांना अधीन राहून तो निर्दिष्ट करील अशा शर्तीवर व अटींवर परवानगी देता येईल किंवा सार्वजनिक आरोग्य, सुरक्षितता आणि सोयी यांच्या दृष्टीने किंवा असा उपयोग त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये एखाद्या गावाच्या, नगराच्या किंवा शहराच्या योजनाबद्ध विकासासाठी अमलात असलेल्या कोणत्याही योजनेविरुद्ध असल्यास आणि इमारतींच्या जागा म्हणून उपयोगात आणावयाच्या जमिनीच्या बाबतीत, त्याशिवाय अशा

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

जागांची लांबी-रुंदी, व्यवस्था व येण्याजाण्याची सोय, त्यांचा भोगवटा करणा-या व्यक्तींच्या आरोग्याच्या व सोयीच्या

दृष्टीने त्या पुरेशा आहेत किंवा लोकवस्तीस सुयोग्य आहेत अशी खात्री करून घेण्याच्या दृष्टीने, अशी परवानगी नाकारता येईल असा अर्ज फेटाळण्यात आला असेल त्याबाबतीत, जिल्हाधिकारी त्याबाबतची कारणे लेखी नमूद करील.

(३) अर्जाची पोच दिल्याच्या दिनांकापासून किंवा अर्जाची पोच दिलेली नसेल तर- अर्ज मिळाल्यापासून नव्वद दिवसांच्या आत किंवा जमिनीच्या वापरात तात्पुरता बदल करण्याबाबत केलेला अर्ज मिळाल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या आत किंवा पोट-कलम (२) च्या खंड (ब) मध्ये नमूद केलेल्या प्रयोजनांसाठी एखादा अर्ज परत करण्यात आला असेल त्याबाबतीत तो त्याचे योग्यरीत्या अनुपालन करून परत सादर केला असेल त्या दिनांकापासून नव्वद दिवसांच्या आत, २ (किंवा, यथास्थिती, पंधरा दिवसांच्या आता जिल्हाधिका-याने आपला निर्णय अर्जदारास कळविण्यात कसूर केली तर ज्या परवानगीसाठी अर्ज करण्यात आला असेल ती परवानगी, राज्य शासनाने अशा वापरासंबंधी केलेल्या नियमांमध्ये विहित केलेल्या कोणत्याही शर्तींना अधीन राहून, देण्यात आल्याचे मानण्यात येईल.

(४) या कलमान्वये ज्या व्यक्तीस परवानगी देण्यात आली असेल किंवा देण्यात आली आहे असे मानण्यात आले असेल अशी व्यक्ती, ज्या दिनांकास जमिनीच्या वापरातील बदलास सुरुवात झाली असेल अशा दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत, तो दिनांक, ग्राम अधिका-यामार्फत तहसीलदारास लेखी कळवील.

(५) पोट-कलम (४) अन्वये निर्दिष्ट केलेल्या कालावधीत जर अशी व्यक्ती तहसीलदारास तसे कळविण्यात कसूर करील तर, ती अकृषिक आकारणी देण्यास व त्याशिवाय, जिल्हाधिकारी यासंबंधी करण्यात आलेल्या नियमांना अधीन राहून निदेश देईल त्याप्रमाणे पाचशे रुपयांहून अधिक नसेल असा दंड देण्यास पात्र होईल

(६) अकृषिक प्रयोजनांसाठी जमीन वापरण्यास परवानगी देण्यात येईल तेव्हा नियमान्वये विहित केलेल्या नमुन्यात धारकास त्याबाबतची सनद देण्यात येईल.

जिल्हाधिका-याने स्वतः : होऊन किंवा चुकीमुळे नुकसान पोचलेल्या व्यक्तीने अर्ज केल्यानंतर सनदेमध्ये कोणत्याही आकस्मिक नजरचुकीमुळे किंवा वगळण्यामुळे उदभवलेला लेखनदोष किंवा हिशेबातील अशी चूक दुरुस्त करण्याचा निदेश देणे कायदेशीर असेल.

प्रश्न:- इतर व्यक्तींच्या मालकीच्या जमिनीतून पाण्याचे पाट बांधणे बाबत तरतुदी लिहा

उत्तर:-

संदर्भ:- म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम ४९

इतर व्यक्तींच्या मालकीच्या जमिनीतून पाण्याचे पाट बांधणे.

(१) पाण्याच्या एखाद्या साधनातून (ज्यामधून पाणी घेण्यास परवानगी देण्यात आली आहे असे शासनाच्या मालकीचे असलेले कोणतेही साधन धरून) पाणी घेण्याचा ज्यास हक्क आहे मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

अशा कोणत्याही व्यक्तीची (यात यापुढे ज्याचा 'अर्जदार' असा निर्देश करण्यात आला आहे) उक्त साधनांतून शेतीच्या कारणाकरिता आपल्या जमिनीस पाणीपुरवठा करण्यासाठी, पाण्याचा पाट बांधण्याची इच्छा असेल परंतु असा पाण्याचा पाट दुस-या व्यक्तीच्या (यात यापुढे "शेजारचा जमीनधारक" असा निर्देश करण्यात आला आहे) मालकीच्या किंवा कब्जात असलेल्या जमिनीमधून बांधावयाचा असेल आणि अशा बांधकामाबद्दल अर्जदार व शेजारचा जमीन धारक यामध्ये कोणताही करार झाला नसेल तर पाण्याचा पाट बांधण्याची इच्छा असणा-या व्यक्तीस विहित केलेल्या नमुन्यात तहसीलदालराकडे अर्ज करता येईल.

स्पष्टीकरण. - या कलमाच्या प्रयोजनासाठी, शेजारची जमीन धारण करणारी व्यक्ती या संज्ञेत जिच्या मालकीची जमीन असेल त्या व्यक्तीच्या व तिच्यामार्फत किंवा तिच्या वतीने ती धारण करणा-या सर्व व्यक्तींचा समावेश होतो .

(२) असा अर्ज मिळाल्यानंतर आणि चौकशी केल्यानंतर व शेजारची जमीन धारण करणा-या व्यक्तीस व जमिनीत हितसंबंध असणा-या सर्व व्यक्तींस अर्जासंबंधी जी कोणतीही हरकत असेल ती नमूद करण्याची संधी दिल्यानंतर अर्जदाराच्या मालकीच्या जमिनीचा शेतीसाठी पूर्णतः व कार्यक्षम रीतीने उपयोग होण्यासाठी पाण्याचे पाट बांधणे आवश्यक आहे अशी तहसीलदाराची खात्री झाली तर, त्यास लेखी आदेशाव्दारे , पुढील शर्तीवर पाण्याचे पाट बांधण्याची अर्जदारास परवानगी देण्याविषयी शेजारची जमीन धारण करणा-या व्यक्तीस निदेश देता येईल .

(एक) उभय पक्षांना परस्परसंमत होईल अशा दिशेस व अशा रीतीने किंवा अशी एकवाक्यता न झाल्यास ज्या जमिनीतून उक्त पाट बांधण्यात येतील त्या जमिनीचे ज्यामुळे कमीत कमी नुकसान होईल अशा रीतीने, तहसीलदाराकडून निर्देशित करण्यात आल्याप्रमाणे अशा जमिनीतून पाण्याचे पाट बांधण्यात येतील.

(दोन) असे पाण्याचे पाट.' जमिनीखालील किंवा जमिनीवरील नळाच्या स्वरूपातील असतील त्या बाबतीत शेजारची जमीन धारण करणा-या व्यक्तीच्या जमिनीची सर्व परिस्थिती विचारात घेऊन, असा नळ अशा जमिनीमधून शक्यतोवर कमीत कमी अंतरावर टाकण्यात येईल.

जेव्हा असे पाण्याचे पाट जमिनीखालील नळाच्या स्वरूपातील असतील त्या बाबतीत, असे नळ जमिनीच्या पृष्ठ भागापासून अर्ध्या मीटरहून कमी नसेल इतक्या खोलीवर टाकण्यात येतील.

(तीन) असा पाण्याचा पाट जलखाचेच्या स्वरूपातील असेल त्याबाबतीत, अशा जलखाचेची रुंदी, पाणी वाहून नेण्यासाठी पूर्णतः आवश्यक असेल अशा रुंदीपेक्षा जास्त असणार नाही आणि कोणत्याही बाबतीत ती दीड मीटरपेक्षा अधिक असणार नाही.

(चार) अर्जदार शेजारच्या जमीनधारकास-

(अ) अशा जमिनीवर क्षतिकारक रीतीने परिणाम करणारे पाण्याचे पाट बांधल्यामुळे अशा जमिनीचे जे कोणतेही नुकसान झाले असेल त्याबद्दल नुकसानभरपाई देईल; आणि

(ब) पाण्याचे पाट हे जलखाचेच्या व जमिनीवर घालण्यात आलेल्या नळाच्या स्वरूपातील असतील त्या बाबतीत तहसीलदार या प्रकरणात वाजवी म्हणून ठरवील असे वार्षिक भाडे; आणि असा प्रवाह जमिनीखालील नळाच्या स्वरूपातील असेल त्या बाबतीत, ज्या जमिनीखालून मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

नळ घालण्यात आला असेल त्या जमिनीच्या एकूण लांबीबद्दल प्रत्येक दहा मीटरला किंवा त्याच्या भागासाठी २५ पैसे या दराने भाडे देईल.

(पाच) अर्जदार, पाण्याचे पाट योग्य अशा दुरुस्त स्थितीत ठेवील

(सहा) पाण्याचा पाट हा जमिनीखालून टाकलेल्या नळाच्या स्वरूपाचा असेल त्याबाबतीत अर्जदार-

(अ) शक्यतो कमीत कमी वेळात जमिनीखालून असा नळ टाकण्याची व्यवस्था करील

(ब) जमिनीखालून नळ टाकण्याच्या प्रयोजनासाठी वाजवीरीत्या आवश्यक तेवढ्या जमिनीहून अधिक नसेल इतकी जमीन खोदील आणि अशा रीतीने खोदलेली कोणतीही जमीन शेजारची जमीन धारण करणा-या व्यक्तीच्या उपयोगासाठी अर्जदार स्वखर्चाने भरून काढील, पूर्ववत करील आणि व्यवस्थित करून देईल.

(सात) जेव्हा नळ टाकण्याची, तो दुरुस्त करण्याची किंवा त्याचे नवीकरण करण्याची अर्जदाराची इच्छा असेल तेव्हा तो आपला तसे करण्याचा इरादा आहे यासंबंधी शेजारची जमीन धारण करणा-या व्यक्तीस वाजवी नोटीस दिल्यानंतर तसे करील आणि तसे करताना त्या जमिनीस किंवा त्यावरील कोणत्याही उभ्या पिकांना शक्यतो कमीत कमी नुकसान पोचेल याची दक्षता घेईल.

(आठ) तहसीलदारास ज्या शर्ती घालणे योग्य वाटेल अशा इतर शर्ती.

(३) पोट-कलम (२) अन्वये दिलेल्या आदेशात शेजारची जमीन धारण करणा-या व अशा जमिनीत हितसंबंध असलेल्या सर्व व्यक्ती, यांच्यामध्ये नुकसानभरपाईची रक्कम कशी विभागून द्यावयाची हे निर्दिष्ट करण्यात येईल.

(४) पोट-कलम (२) अन्वये दिलेला कोणताही आदेश अंतिम असेल आणि अशा आदेशांवरून त्याला किंवा त्याच्या कोणत्याही एजंटाला किंवा त्या कारणाकरिता त्याने कामावर लावलेल्या इतर व्यक्तीला मदतनीस किंवा कामगार घेऊन आदेशात निर्दिष्ट केलेल्या जमिनीवर प्रवेश करण्यासाठी आणि पाण्याचा पाट बांधण्याकरिता व त्याचे नवीकरण करण्याकरिता किंवा तो दुरुस्त करण्याकरिता आवश्यक असे सर्व काम करण्यासाठी संपूर्ण अधिकार मिळेल.

(५) पोट-कलम (२) अन्वये ज्याच्या बाजूने आदेश देण्यात आला असेल असा अर्जदार जर-

(अ) नुकसानभरपाईची रक्कम देण्यात किंवा खंडाची रक्कम देण्यात कसूर करील तर, अशी रक्कम मिळण्याचा जिला हक्क असेल अशा व्यक्तीने तहसीलदाराकडे अर्ज केल्यावर, ती जमीन महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे वसूल करण्यात येईल.

(ब) पाण्याचा पाट योग्य व दुरुस्त स्थितीत ठेवण्यात कसूर करील तर, ती व्यक्ती, अशा कसुरीमुळे जे कोणतेही नुकसान होईल त्याबद्दल तहसीलदाराकडून ठरविण्यात येईल अशी नुकसानभरपाई देण्यास पात्र होईल.

(६) एखाद्या व्यक्तीस या कलमान्वये प्रदान करण्यात आलेल्या प्राधिकारानुसार बांधलेला पाण्याचा पाट काढून टाकण्याचा किंवा बंद करण्याचा तिचा इरादा असेल तर तिला, तहसीलदारास व शेजारची जमीन धारण करणा-या व्यक्तीस नोटीस दिल्यानंतर तसे करता येईल. असा पाण्याचा पाट काढून टाकल्यास किंवा बंद केल्यास, त्यातून पाणी घेणारी व्यक्ती शक्यतो कमीत कमी वेळात स्वखर्चाने जमीन भरून काढील व पूर्ववत करील. ती तसे मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

करण्यात कसूर करील, तर शेजारची जमीन धारण करणा-या व्यक्तीस तहसीलदाराकडे अर्ज करता येईल व तहसीलदार अशा

व्यक्तीस जमीन भरून ती पूर्ववत करण्यास भाग पाडील.

(७) शेजारची जमीन धारण करणा-या व्यक्तीस किंवा तिच्या वतीने कोणत्याही व्यक्तीस, उभय पक्षांमध्ये परस्पर संमतीने ठरविण्यात येतील असे दर देऊन व अशी एकवाक्यता न झाल्यास तहसीलदार ठरवील असे दर देऊन, पाण्याच्या पाटातील जादा पाण्याचा उपयोग करण्याचा हक्क असेल.. पाण्याच्या पाटात जादा पाणी आहे किंवा नाही याविषयी विवाद उदभवल्यास त्याचा निर्णय तहसीलदार करील व तहसीलदाराचा निर्णय अंतिम असेल.

(८) तहसीलदाराने या कलमान्वये दिलेल्या कोणत्याही आदेशाविरुद्ध अपील करता येणार नाही. परंतु जिल्हाधिका-यास, कोणत्याही प्रकरणासंबंधीचे कागदपत्र मागविता येतील व त्यांची तपासणी करता येईल आणि तहसीलदाराने दिलेला आदेश हा बेकायदेशीर किंवा अयोग्य आहे असे त्यास वाटत असेल तर, उभय पक्षांना नोटीस दिल्यानंतर, त्यास योग्य वाटेल असा आदेश देता येईल.

(९) तहसीलदाराने किंवा जिल्हाधिका-याने या कलमान्वये दिलेल्या आदेशाविरुद्ध कोणत्याही न्यायालयात आक्षेप घेण्यात येणार नाही.

(१०) जिल्हाधिकारी किंवा भू-मापन अधिकारी, तहसीलदार किंवा नायब-तहसीलदार यांच्या पुढील संक्षिप्त चौकशीनंतर ज्या कोणत्याही व्यक्तीने, ह्या कलमान्वये योग्यरित्या बांधलेल्या किंवा टाकलेल्या कोणत्याही पाण्याच्या पाटास हेतुपुरस्सर क्षती किंवा नुकसान पोहोचविल्याचे सिद्ध झाले असेल त्याबाबतीत, ती अशा रीतीने क्षती किंवा नुकसान पोहोचविल्याबद्दल प्रत्येक वेळी शंभर रुपयांहून अधिक नसेल इतक्या दंडास पात्र होईल

प्रश्न: खाण व खनिजे यांवरील शासनाचा हक्क

उत्तर:-

संदर्भ:- म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम ४८

खाणी व खनिजे यांवरील शासनाचा हक्क.

(१) सोडून दिलेल्या किंवा चालू असलेल्या सर्व खाणी आणि दगडाच्या खाणी, जुने ढिगारे, खड्डे, शेते, बांध, नाले, खाड्या, नदीची पात्रे आणि अशा इतर जागा धरून, जमिनीवर किंवा जमिनीखाली असलेल्या कोणत्याही ठिकाणी सापडणा-या (सर्व खनिजांवरील हक्क) शासनाकडे स्पष्टपणे राखून ठेवण्यात आला आहे आणि तो स्पष्टपणे राखून ठेवण्यात

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

आला असल्याचे याव्दारे जाहीर करण्यात येत आहे आणि तो शासनाकडे निहित होईल व अशा हक्कांचा योग्य तो उपभोग घेण्यासाठी आवश्यक असलेले सर्व अधिकार शासनाला असतील.

(२) खाणी व दगडाच्या खाणी यावरील हक्कात खाणी आणि इतर दगडाच्या खाणी चालू करण्यासाठी त्या जमिनीवर जाण्याच्या हक्काचा आणि तदनुषंगिक कारणाकरिता जी अन्वजमीन आवश्यक असेल ती कब्याकक त घेण्याच्या हक्काचा समावेश होतो. तसेच या आनुषंगिक कारणात कार्यालय व मजुरांची घरे उभारणे आणि यंत्रे बसविणे, खनिजांच्या राशी लावणे आणि निरुपयोगी वस्तुंचा ढीग करून ठेवणे, रस्ते, रेल्वे व ट्राम बांधणे आणि खाणी व खनिजे यांना आनुषंगिक म्हणून राज्य शासन घोषित करील अशा इतर कोणत्याही प्रयोजनांसाठी आवश्यक अशी जमीन कब्याषित त घेण्याच्या हक्काचाही समावेश होतो.

(३) कोणतीही खनिजे, खाणी किंवा दगडाच्या खाणी यावरील आपल्या हक्काचे राज्य शासनाने जर कोणत्याही व्यक्तीकडे अभिहस्तांकन केले असेल आणि अशा हक्कांचा योग्य उपभोग घेण्यासाठी पोट-कलमे (१) व (२) यात विनिर्दिष्ट केलेल्या सर्व किंवा कोणत्याही अधिकारांचा वापर करणे आवश्यक असेल तर, जिल्हाधिका-यास लेखी आदेशाव्दारे, तो विनिर्दिष्ट करील अशा शर्तीना व निर्बंधांना अधीन राहून ज्यास असा हक्क अभिहस्तांकित करून दिला असेल त्या व्यक्तीकडे ते अधिकार सोपविता येतील.

परंतु, परिणाम होणा-या जमिनीवर ज्यांचे हक्क असतील अशा सर्व व्यक्तींवर रीतसर नोटीस बजावून त्यांच्या हरकती ऐकून घेऊन त्यावर विचार करण्यात येईपर्यंत असा कोणताही अधिकार सोपविता येणार नाही.

(४) वर उल्लेखिलेले हक्क कोणत्याही जमिनीवर वापरीत असताना त्या जमिनीच्या पृष्ठभागावर कब्जाो केल्यामुळे किंवा तो बिघडविल्यामुळे जर कोणत्याही व्यक्तीच्या हक्कांचे उल्लंघन होत असेल तर शासन किंवा त्याचा अभिहस्तांकिती अशा उल्लंघनाबद्दल त्या व्यक्तींना नुकसान भरपाई देईल आणि एकवाक्यता न झाल्यास अशा नुकसानभरपाईची रक्कम जिल्हाधिकारी ठरवील किंवा त्याचा निवाडा मान्य न झाल्यास भूमि संपादन अधिनियम, १८९४ (१८९४ चा १) च्या तरतुदींस अनुसरून दिवाणी न्यायालय ती ठरवील.

(५) ज्यांच्या हक्कांचे उल्लंघन होते, त्या व्यक्तींना द्यावयाची नुकसानभरपाई ठरवून ती त्यांना देण्यात येत नाही तोपर्यंत राज्य शासनाचा कोणताही अभिहस्तांकिती, जिल्हाधिका-याच्या पूर्वमंजुरीशिवाय कोणत्याही जमिनीच्या पृष्ठभागावर प्रवेश करणार नाही, किंवा त्याचा भोगवटा करणार नाही.

परंतु, ज्या प्रकरणात पोट-कलम (४) अन्वये नुकसानभरपाईची रक्कम ठरविण्याचा प्रश्न दिवाणी न्यायालयाकडे निर्णयार्थ पाठविण्यात आला असेल अशा प्रकरणात अशा न्यायालयाकडून निवाडा देण्यात येईपर्यंत जिल्हाधिका-याने अंतरिम परवानगी देणे हे कायदेशीर असेल.

(६) राज्य शासनाचा अभिहस्तांकिती पोट-कलम (४) मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे नुकसानभरपाई देण्यात कसूर करील तर जिल्हाधिका-यास, नुकसानभरपाई मिळविण्याचा हक्क असलेल्या मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

व्यक्तीच्या वतीने अशी नुकसानभरपाई जमीन महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे त्याच्याकडून वसूल करता येईल.

(७) जर कोणतीही व्यक्ती कायदेशीर प्राधिकारावाचून, ज्यावरील हक्क राज्य शासनामध्ये निहित झाला आहे व राज्य शासनाने त्याचे अभिहस्तांकन केलेले नाही अशा चालू असलेल्या किंवा सोडून दिलेल्या खाणी, दगडाच्या खाणी, जुने ढिगारे, शेते, बांध (शेतीच्या बंधा-याची दुरुस्ती) किंवा बांधकाम करण्याच्या सबबीवरून किंवा इतर कोणत्याही सबबीवरून) नाले, खाड्या, नदीची पात्रे किंवा अशा इतर

कोणत्याही जागा यामधून कोणतेही खनिज काढील, काढून नेईल, गोळा करील, पुनःस्थापित करील, उचलून घेईल किंवा त्याचा विनियोग करील तर, त्याच्याविरुद्ध अन्यपद्धतीने जी कोणतीही कारवाई करण्यात येईल त्यास बाध न येता, ती, अशा प्रकारे, यथास्थिती काढलेल्या, काढून नेलेल्या, गोळा केलेल्या, पुनःस्थापित केलेल्या, उचलून घेतलेल्या किंवा विनियोग केलेल्या खनिजाच्या बाजारमूल्याच्या तिपटीहून जास्त नसेल अशी ठरविण्यात येईल इतकी रक्कम जिल्हाधिका-याने लेखी आदेश दिल्यावर देण्यास पात्र असेल.

परंतु, अशा रीतीने ठरवलेली रक्कम एक हजार रुपयांहून कमी असेल तर शास्ती ही, जिल्हाधिका-यास लादता येईल अशी, एक हजार रुपयांहून अधिक नसेल अशी तीपेक्षा कोणतीही मोठी रक्कम असेल.

(८) पोट-कलम (७) च्या तरतुदीस बाध येऊ न देता, ज्यावरील हक्क राज्य शासनाकडे निहित आहे व राज्य शासनाने ज्याचे अभिहस्तांकन केलेले नाही अशा कोणत्याही खाणीतून, दगडाच्या खाणीतून किंवा पोट-कलम (७) मध्ये उल्लेखिलेल्या कोणत्याही जागेतून काढलेले, काढून नेलेले, गोळा केलेले, पुनःस्थापित केलेले, उचलून घेतलेले किंवा विनियोग केलेले कोणतेही खनिज जिल्हाधिका-यास ताब्यात घेता येईल व सरकारजमा करता येईल

(९) गाव, नगर किंवा शहर यातील रहिवाशांना त्यांच्या घरगुती, शेतीच्या किंवा धंद्याच्या वापरासाठी आवश्यक असलेली गौण खनिजे नियमात निर्दिष्ट करण्यात येईल अशी फी देऊन किंवा विनामूल्य काढण्याबाबतचे किंवा काढून नेण्याबाबतचे नियमन करण्यासाठी राज्य शासनाला नियम करता येतील.

प्रश्न:- सीमांवरून/हद्दीवरून रस्त्याचा अधिकार.

उत्तर :-

संदर्भ:-म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम १४३

सीमांवरून/ हद्दीवरून रस्त्याचा अधिकार.

(१) एखाद्या भू-मापन क्रमांकात जमीन धारण करणाऱ्या व्यक्ती इतर भू-मापन क्रमांकाच्या सीमांवरून रस्त्याबाबतच्या हक्काची मागणी करित असतील तर तहसीलदारास त्यांची चौकशी करता येईल आणि त्यांचा निर्णय करता येईल.

(२) अशा मागण्यांचा निर्णय करताना शेतकऱ्यांना आपल्या शेतात जाण्यासाठी योग्य मार्गाची किती जरूरी आहे याकडे तहसीलदार लक्ष देईल.

(३) या कलमान्वये तहसीलदाराने दिलेला निर्णय हा पोट-कलमे (४) आणि (५) यांच्या तरतुदींना अधीन राहून या संहितेच्या तरतुदीनुसार अपिलास किंवा फेरतपासणीस अधीन असेल.

(४) या कलमान्वये तहसीलदाराने दिलेल्या निर्णयामुळे व्यथित झालेल्या कोणत्याही व्यक्तीला तो निर्णय रद्द केला जाण्यासाठी किंवा त्यात सुधारणा केली जाण्यासाठी अशा निर्णयाच्या दिनांकापासून एक वर्षाच्या मुदतीत दिवाणी दावा दाखल करता येईल.

(५) जेव्हा पोट-कलम (४) अन्वयेय तहसीलदाराच्या निर्णयाविरुद्ध दिवाणी दावा दाखल करण्यात आला असेल तेव्हा असा निर्णय अपिलास किंवा फेरतपासणीस अधीन असणार नाही.

प्रश्न:- लेखन प्रमाद दुरुस्ती कार्यपद्धती

उत्तर :-

संदर्भ:-म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम १५५

लेखनप्रमादांची दुरुस्ती.

कोणतेही लेखनप्रमाद किंवा अधिकार अभिलेखात किंवा या प्रकरणान्वये ठेवण्यात आलेल्या नोंदवहीत ज्या चुका झाल्या असल्याचे हितसंबंधित पक्षकारांनी कबूल केले असेल किंवा ज्या चुका एखाद्या महसूल अधिकाऱ्यास, तो निरीक्षण करित असताना आढळतील, अशा कोणत्याही चुका जिल्हाधिकाऱ्यास कोणत्याही वेळी दुरुस्त करता येतील किंवा दुरुस्त करवून घेता येतील: परंतु, जेव्हा एखाद्या महसूल अधिकाऱ्यास, तो निरीक्षण करित असताना, कोणतीही चूक आढळून आली असेल, तेव्हा पक्षकारांना नोटीस देण्यात आल्याशिवाय व वादग्रस्त नोदीसंबंधीच्या कार्यपद्धतीनुसार कोणत्याही हरकती असल्यास त्या हरकती अंतिमरीत्या निकालात काढल्याशिवाय अशी कोणतीही चूक दुरुस्त करता येणार नाही.

प्रश्न -टिपा लिहा -निस्तारपत्रक

उत्तर:-

संदर्भ:-म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम १६१

निस्तारपत्रक.

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

(१) या संहितेच्या आणि तदन्वये केलेल्या नियमांच्या तरतुदीशी सुसंगत असेल असे, एखाद्या गावातील भोगवट्यात नसलेल्या सर्व जमिनीच्या आणि तिच्याशी आनुषंगिक असतील अशा सर्व बाबींच्या, आणि विशेषकरून कलम १६२ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या बाबींच्या व्यवस्थेसंबंधीची योजना अंतर्भूत असलेले एक निस्तारपत्रक जिल्हाधिकारी तयार करील.

(२) निस्तारपत्रकाचा मसुदा त्या गावामध्ये प्रसिद्ध करण्यात येईल आणि जिल्हाधिका-याने ठरवून दिलेल्या रीतीने गावातील रहिवाशांची मते अजमाविल्यानंतर जिल्हाधिकारी त्यास अंतिम स्वरूप देईल.

(३) ग्रामपंचायतीने विनंती केल्यानंतर, किंवा एखाद्या गावात ग्रामपंचायत नसल्यास अशा गावातील प्रौढ रहिवाशांपैकी कमीत कमी एक -चतुर्थांश रहिवाशांनी अर्ज केल्यानंतर जिल्हाधिका-यास, कोणत्याही वेळी, त्यास योग्य वाटेल अशी चौकशी केल्यानंतर निस्तारपत्रकातील कोणत्याही नोंदीत सुधारणा करता येईल

प्रश्न :-टिपा लिहा- वाजिब उल अर्ज

उत्तर:-

संदर्भ:-म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम १६५

वाजिब- उल-अर्ज.

(१) ही संहिता अमलात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर जिल्हाधिकारी, राज्य शासनाने त्यासंबंधात दिलेल्या कोणत्याही सामान्य किंवा विशेष आदेशानुसार, जी कोणतीही जमीन किंवा जे पाणी राज्य शासनाच्या किंवा एखाद्या स्थानिक प्राधिकरणाच्या मालकीचे नसेल किंवा त्याच्याकडून ज्याचे नियंत्रण किंवा व्यवस्था केली जात नसेल अशा जमिनीतील किंवा पाण्यासंबंधातील-

(अ) पाटबंधा-याबाबतचा हक्क किंवा जाण्या-येण्याचा हक्क किंवा अन्य वहिवाटी,

(ब) मच्छीमारीबाबतचे हक्क यासंबंधीचे प्रत्येक गावातील रिवाज ठरवील आणि त्यांची नोंद करील आणि अशा प्रकारच्या अभिलेखास त्या गावचा वाजिब- उल- अर्ज म्हणून संबोधण्यात येईल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये तयार केलेला अभिलेख, जिल्हाधिकारी त्यास योग्य वाटेल अशा रीतीने प्रसिद्ध करील आणि असा अभिलेख पोट-कलम (३) अन्वये दाखल केलेल्या दिवाणी दाव्यात दिवाणी न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयास अधीन राहून अंतिम व निर्णायक असेल.

(३) अशा अभिलेखात केलेल्या कोणत्याही नोंदीमुळे व्यथित झालेल्या कोणत्याही व्यक्तीला पोट-कलम (२) अन्वये असा अभिलेख प्रसिद्ध केल्याच्या दिनांकापासून एक वर्षाच्या आत, ती नोंद रद्द करण्याकरिता किंवा तीत फेरबदल करण्याकरिता दिवाणी न्यायालयात दावा दाखल करता येईल.

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

(४) त्यामध्ये हितसंबंध असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीच्या अर्जावरून किंवा जिल्हाधिका-यास आपण होऊन पुढीलपैकी कोणत्याही कारणांवरून वाजिब-उल- अर्ज मधील कोणत्याही नोंदीत फेरबदल करता येईल किंवा तीत नवीन नोंद दाखल करता येईल: -

(अ) अशा नोंदीमध्ये हितसंबंध असलेल्या सर्व व्यक्तींची त्या नोंदीत फेरबदल करण्यात यावा अशी इच्छा आहे किंवा

(ब) दिवाणी दाव्यातील हुकूमनाम्याव्दारे ती नोंद चुकीची आहे असे जाहीर करण्यात आले असेल किंवा

(क) ती नोंद दिवाणी न्यायालयाच्या हुकूमनाम्यावर किंवा आदेशावर किंवा एखाद्या महसूल अधिकाऱ्याच्या आदेशावर आधारलेली असली तरी ती, त्या हुकूमनाम्याप्रमाणे किंवा आदेशाप्रमाणे नाही; किंवा

(ड) ती नोंद अशा हुकूमनाम्यावर किंवा आदेशावर आधारलेली असली तरी त्यानंतर अपील, फेरतपासणी किंवा पुनर्विलोकन करण्यात आल्यावर असा हुकूमनामा किंवा आदेश यात नंतर फेरबदल करण्यात आलेला आहे किंवा

(ई) अशा गावात चालू असलेला कोणताही रिवाज दिवाणी न्यायालयाने हुकूमनाम्याव्दारे निश्चित केलेला आहे.

प्रश्न:- आदिवासी जमीन -वहिवाट हस्तांतरण वर निर्बंध बाबत तरतुदी विषद करा

उत्तर-

संदर्भ:- म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम १९६६ चे कलम ३६ अ

जमातीतील व्यक्तींकडून करण्यात येणा-या वहिवाटाच्या हस्तांतरणावर निर्बंध.

(१) कलम ३६, पोट-कलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी जमातातील व्यक्तीची कोणतीही वहिवाट, महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता आणि कुळवहिवाट कायदा (सुधारणा) अधिनियम, १९७४ (१९७४ चा महा. ३५) याच्या प्रारंभानंतर, जमातेत व्यक्तीच्या अर्जावरून असेल त्याखेरीज आणि-

(अ) ५ वर्षापेक्षा अधिक नसणा-या कालावधीसाठी पट्ट्याने किंवा गहाण दिल्याच्या बाबतीत जिल्हाधिका-याच्या आणि

(ब) इतर सर्व बाबतीत, राज्य शासनाच्या पूर्वमान्यतेने जिल्हाधिका-याच्या पूर्वमंजूरीने असेल त्याशिवाय

विक्री करून (दिवाणी न्यायालयाच्या हुकूमनाम्याची किंवा कोणत्याही न्यायाधिकरणाच्या निवाड्याची किंवा प्राधिकरणाच्या आदेशाची अंमलबजावणी करण्यासाठी केलेली विक्री धरून) देणगी देऊन, अदलाबदल करून, गहाण ठेवून, पट्ट्याने देऊन किंवा अन्यप्रकारे कोणत्याही जमातेत व्यक्तींच्या नावाने हस्तांतरित केली जाणार नाही

परंतु ज्या गावात वहिवाट असेल त्या गावात किंवा त्या गावाच्या पाच किलोमीटर अंतरात निवास करीत असेल अशी कोणतीही जमातीतील व्यक्ती, पट्ट्यावर, गहाणाच्या

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

स्वरूपात किंवा विक्रीव्दारे किंवा अन्यरीतीने मालकाकडून वहिवाट घेण्यास तयार नाही याबद्दल जिल्हाधिका-याची खात्री झाली नाही तर, त्याजकडून अशी कोणतीही मंजूरी देण्यात येणार नाही.

(२) जिल्हाधिका-याची पूर्वमंजूरी विहित करण्यात येईल अशा परिस्थितीत आणि अशा शर्तीस अधीन राहून देता येईल

(३) पट्ट्याचा किंवा यथास्थिती गहाणखताचा कालावधी संपल्यानंतर जिल्हाधिका-यास, त्यावेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यात, कोणत्याही न्यायालयाच्या कोणत्याही हुकूमनाम्यात किंवा आदेशात किंवा कोणत्याही न्यायाधिकरणाच्या निवाड्यात किंवा प्राधिकरणाच्या आदेशात काहीही अंतर्भूत असले तरी, स्वाधिकारे

किंवा जमातीतील व्यक्तीने त्याबाबतीत अर्ज केल्यानंतर वहिवाटीचा कब्जार जमातीतील व्यक्तीस परत देता येईल.

(४) महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता आणि कुळवहिवाट कायदा (सुधारणा) अधिनियम, १९७४ (१९७४ चा महा. ३५) याच्या प्रारंभाच्या वेळी किंवा तदनंतर पोट-कलम (१) चे उल्लंघन करून कोणतीही वहिवाट हस्तांतरित करण्यात आल्याचे दिसून येईल त्याबाबतीत (त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही

कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले तरीही, जिल्हाधिकारी एक तर स्वाधिकारे किंवा अशा वहिवाटीमध्ये हितसंबंध असणा-या कोणत्याही व्यक्तीने (६ जुलै २००४ पासून तीस वर्षांच्या आता अर्ज केल्यावरून विहित रीतीने चौकशी करून त्या बाबीचा निर्णय करील.

(५) पोट-कलम (१) चे उल्लंघन करून वहिवाटीचे, कोणतेही हस्तांतरण करण्यात आलेले आहे असा निर्णय जिल्हाधिकारी देईल त्याबाबतीत, तो उक्त हस्तांतरण विधिअग्राह्य असल्याचे जाहीर करील आणि त्यानंतर वहिवाट, वहिवाटीखालील जमिनीवरील उभ्या पिकासह, तसे पीक असल्यास, सर्व भारापासून मुक्त राज्य शासनाकडे निहित होईल आणि राज्य शासन, वेळोवेळी निदेश देईल अशा रीतीने तिचा विनियोग करण्यात येईल.

(६) पोट-कलम (५) अन्वये राज्य शासनाकडे निहित असलेल्या कोणत्याही वहिवाटीचा विनियोग करावयाचा असेल त्याबाबतीत, जिल्हाधिकारी अनुसूचित जमातीतील हस्तांतरकास लेखी नोटीस देईल आणि तीव्दारे , तो ती जमीन खरेदी करण्यास तयार आहे किंवा नाही याबद्दल अशी नोटीस मिळाल्याच्या दिनांकापासून

९० दिवसांच्या आत कळविण्यास त्यास भाग पाडील. असा अनुसूचित जमातीतील हस्तांतरक वहिवाट खरेदी करण्यास तयार होईल आणि जर तो विहित खरेदी किंमत देण्यास तयार होईल आणि जमिनीची व्यक्तिशः लागवड करण्याची हमी देईल तर वहिवाट त्यास मंजूर करता येईल. तथापि, अशा अनुसूचित जमातीतील हस्तांतरकाने मालक म्हणून किंवा कुळ म्हणून धारण केलेली एकूण जमीन शक्य तेथवर निर्वाहक क्षेत्रापेक्षा अधिक असणार नाही.

स्पष्टीकरण. - या कलमाच्या प्रयोजनासाठी "निर्वाहक क्षेत्र" या शब्दप्रयोगाचा अर्थ ६.४८ हेक्टर (१६ एकर) जिरायती जमीन, किंवा ३.२४ हेक्टर (८ एकर) हंगामी ओलिताची किंवा साळीची किंवा भाताची जमीन किंवा १. ६२ हेक्टर (४ एकर) बारमाही ओलिताची जमीन असा होतो आणि कोणत्याही व्यक्तीने धारण केलेली जमीन, दोन किंवा अधिक प्रकारच्या जमिनीची मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

मिळून झालेली असेल त्याबाबतीत २ हेक्टर हंगामी ओलिताची किंवा साळीची किंवा भाताची जमीन किंवा ४ हेक्टर जिरायती जमीन बरोबर एक हेक्टर बारमाही ओलिताची जमीन या तत्वावर निर्वाहक क्षेत्र ठरविण्यात येईल.

प्रश्न:- पिकनोंदवही मध्ये नोंद करणे कार्यपद्धती विषद करा

उत्तर:-

संदर्भ:- म.ज.म खंड चार

महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिकार अभिलेख आणि नोंदवहमा (तयार करणे व सुस्थितीत ठेवणे) नियम, १९७१ मधील नियम २९,३०

२९. पिकांची नोंदवही. ज्या जमिनीत आणि ज्या क्षेत्रात पिकांची लागवड करण्यात येत असेल ती जमीन आणि ते क्षेत्र दर्शविणारी पिकांची नोंदवही प्रत्येक गावात ठेवण्यात येईल. ती प्रत्येक भू-मापन क्रमांकाच्या किंवा भू-मापन क्रमांकाच्या उपविभागाच्या संबंधात नमुना १३ मध्ये वेगवेगळ्या कार्डांच्या स्वरूपात ठेवण्यात येईल आणि त्यातील बाबी नमुना १ च्या शेवटी समाविष्ट करण्यात येतील. नियम ३० मध्ये उपबंधित केलेल्या रीतीने प्रत्येक वर्षी नोंदवहीत नोंदी करण्यात येतील

पिकांच्या नोंदवहीत नोंदी करण्याची कार्यपद्धती.

(१) लागवड केलेली पिके जेव्हा शेतात उभी असतील त्या कालावधीत आणि निरनिराळ्या पिकांकरिता जिल्हाधिका-याकडून निदेशित करण्यात येईल अशा इतर कालावधीत, दरवर्षी, कोणत्याही वेळी, तलाठी, जिल्हाधिका-याच्या या बाबतीतील आदेशांना अधीन राहून, पिकांचे निरीक्षण करण्याच्या आणि पिकांच्या नोंदवहीत नमुना १३ मध्ये नोंदी करण्याच्या प्रयोजनांकरिता गावाला भेट देईल.

(२) पोट-नियम (१) च्या उपबंधास अधीन राहून, तलाठी, त्या पोट-नियमाच्या प्रयोजनाकरिता, गावाला भेट देण्याची आपली तारीख किमान सात दिवस अगोदर निश्चित करील. आणि त्याच्या भेटीच्या तारखेबद्दल आणि तिच्या प्रयोजनाबद्दल दवंडी पिटवून किंवा कोणत्याही इतर समुचित पद्धतीने ग्रामस्थांना कळविण्याची आणि ग्रामस्थांनी पिकांच्या नोंदवहीत करण्यात येणा-या नोंदी पाहण्यासाठी १ (त्यांच्या खातेपुस्तिकांसहा आपल्या शेतात

उपस्थित राहण्याबद्दल त्यांना फर्माविण्याची व्यवस्था करील. तसेच तो ग्रामपंचायतीच्या सरपंचास, कोणताही असल्यास, आपल्या भेटीबद्दल कळवील आणि ग्रामपंचायतीच्या सदस्यांनी पिकांचे निरीक्षण करताना उपस्थित राहावे अशी त्याच्या मार्फत त्यांना विनंती करील

(३) गावाला त्याने भेट देण्याकरिता नेमून दिलेल्या तारखेस तेथे उपस्थित असेल असा कोणताही ग्रामस्थ, ग्रामपंचायतीचे सदस्य आणि सरपंच यांच्या उपस्थितीत तलाठी, गावातील प्रत्येक शेतीस भेट देईल आणि प्रत्येक भू-मापन क्रमांक, आणि भू-मापन क्रमांकाचा उपविभाग यांच्या संबंधात, प्रत्यक्ष निरीक्षण केल्यावर पिकांच्या

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

नोंदवहीत नोंदी करील. तो जमिनीत हितसंबंध असलेल्या व्यक्तींना त्यांचा ज्या जमिनीत हितसंबंध असेल त्या जमिनीच्या संबंधात त्याने केलेल्या नोंदी पाहण्याची मुभा देईल. ? (त्याच वेळी तो खातेपुस्तिकेतही प्रस्तुत नोंद उतरवून काढील)

(४) तलाठ्याने पिकांच्या नोंदवहीमध्ये नोंदी केल्यानंतर, जमेल तितक्या लवकर, मंडल निरीक्षकापेक्षा कमी दर्जाचा नसेल असा कोणताही महसूल किंवा भूमापन अधिकारी, उक्त नोंदींच्या पडताळणीच्या प्रयोजनाकरिता गावाला भेट देईल व गावकऱ्यांना पूर्वोक्तप्रमाणे त्याच्या आगाऊ सूचना देईल आणि योग्य चौकशी केल्यानंतर, ज्या चुकीच्या असल्याचे आढळून येतील त्या अशा नोंदी दुरुस्त करील. ? (तो तलाठ्याकडून संबंधित खातेपुस्तिकेतील नोंदीमध्येही तदनुषंगिक फेरबदल करवून घेईल)

प्रश्न:- सरकारी जमिनीवरील अतिक्रमण व अतिक्रमण नियमित करणेबाबत तरतूद विषद करा

उत्तर-

संदर्भ :-म.ज.म.अ.१९६६ चे कलम ५०,५१

कलम ५०

शासनाकडे निहित असलेल्या जमिनीवरील अतिक्रमणे दूर करणे; शास्ती व इतर आनुषंगिक बाबी यासाठी तरतूद.

(१) राज्य शासनाकडे निहित असलेल्या कोणत्याही जमिनीवर किंवा किना-यालगतच्या प्रदेशावर (मग तो कोणत्याही स्थानिक प्राधिकरणाच्या प्रभाराखाली असो किंवा नसो) अतिक्रमण करण्यात आले असेल त्या बाबतीत किंवा सक्षम प्राधिका-याच्या मंजूरीशिवाय, अशा जमिनीवर

वस्तु फेरीने विकण्याच्या किंवा विक्री करण्याच्या प्रयोजनासाठी उपयोगात आणल्या जाणा-या कोणत्याही जमिनीवर करण्यात आलेल्या अतिक्रमणाच्या बाबतीत, जिल्हाधिका-याने संक्षिप्तरीत्या चौकशी करून असे कोणतेही अतिक्रमण बंद करणे किंवा दूर करणे किंवा फेरीने विकण्यात येणारी किंवा विक्रीसाठी ठेवलेली

वस्तु घेऊन जाणे हे कायदेशीर असेल; आणि त्यासाठी आलेला खर्च ज्या जमिनीवर उपरोक्तप्रमाणे अतिक्रमण करण्यात आले असेल ती जमीन भोगवट्यात असलेल्या किंवा वापरणा-या व्यक्तीकडून वसूल करण्यात येईल.

(२) ज्या व्यक्तीने असे अतिक्रमण केले असेल किंवा जी व्यक्ती अशा अतिक्रमण केलेल्या जमिनीचा अनधिकृत भोगवटा करीत असेल त्या व्यक्तीने, जर अतिक्रमण केलेली जमीन ही आकारणी केलेल्या भू-मापन क्रमांकाचा भाग असेल तर, अतिक्रमणाच्या कालावधीसाठी त्या संपूर्ण भू-मापन क्रमांकाची आकारणी देईल आणि अशा जमिनीवर आकारणी करण्यात आली नसेल तर, त्याच गावातील तशाच प्रकारच्या तितक्याच आणि त्याच कारणासाठी उपयोग करण्यात येत असलेल्या जमिनीवर उक्त कालावधीसाठी आकारणीची जी रक्कम आकारता आली असती अशी रक्कम देईल. जर ती जमीन शेतीच्या कारणासाठी वापरली जात असेल

मोहसिन शेख तलाठी-कर्जत जि.अहमदनगर

तर, पाच रुपयांहून कमी नसेल, परंतु एक हजार रुपयांहून अधिक नसेल इतका दंड व शेती व्यतिरिक्त अन्य कारणासाठी उपयोगात आणली जात असेल तर, दोन हजार रुपयांहून अधिक नसेल असा दंड त्याशिवाय आणखी अशी व्यक्ती देईल. वस्तु फेरीने विकत असताना किंवा विक्री करीत असताना पकडली गेलेली व्यक्ती ही, जिल्हाधिकारी ठरवील त्याप्रमाणे जास्तीत जास्त पन्नास रुपयांपर्यंतची दंडाची रक्कम देण्यास पात्र असेल.

(३) जिल्हाधिकारी, या संहितेच्या तरतुदींन्वये योग्य रीतीने नोटीस बजावून अशा कोणत्याही जमिनीवरील अतिक्रमणास प्रतिबंध करू शकेल किंवा ते बंद करण्यास किंवा दूर करण्यास सांगू शकेल आणि तो अशा नोटीशीत, ती देण्यात आल्यानंतर वाजवी मुदत देऊन, ती नोटीस ज्या दिनांकास अमलात येईल तो दिनांक ठरवील

(४) जी कोणतीही व्यक्ती पोट-कलम (३) अन्वये काढलेल्या नोटीशीत उल्लेखिलेल्या कोणत्याही जमिनीवर कोणतेही अतिक्रमण करील, करवील, करण्यास परवानगी देईल किंवा करणे चालू ठेवील ती, पोट-कलम (२) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या दंडाशिवाय, नोटीस अमलात येण्यासाठी ठरविलेल्या दिनांकानंतर ज्या ज्या दिवशी असे अतिक्रमण चालू ठेवण्यात आले असेल त्या प्रत्येक दिवसास, जिल्हाधिका-याच्या स्वेच्छानिर्णयानुसार, शेतीच्या प्रयोजनासाठी अतिक्रमण करण्यात आले असेल त्या बाबतीत जास्तीत जास्त पंचवीस रुपयांइतका आणि इतर बाबतीत जास्तीत जास्त पन्नास रुपयांइतका दंड देण्यास पात्र होईल.

(५) जिल्हाधिका-याने या कलमान्वये दिलेल्या आदेशाविरुद्ध या संहितेच्या तरतुदींनुसार अपील आणि पुनरीक्षण होऊ शकेल.

(६) पोट-कलमे (१) ते (४) मधील कोणत्याही गोष्टीमुळे कोणत्याही व्यक्तीस या संहितेनुसार दिलेल्या अंतिम आदेशाच्या दिनांकापासून सहा महिन्यांच्या आत दिवाणी न्यायालयात त्याचा हक्क प्रस्थापित करण्यास प्रतिबंध होणार नाही

कलम-५१

अतिक्रमणे नियमात बसविणे.

कलम ५० मधील कोणत्याही गोष्टीमुळे, जिल्हाधिका-यास, जर अतिक्रमण करणा-या व्यक्तीची तशी इच्छा असेल तर, असे अतिक्रमण करण्यात आलेल्या जमिनीच्या किमतीच्या पाच पटीहून अधिक नसेल अशी रक्कम उक्त व्यक्तींवर आकारण्यास आणि त्या जमिनीवरील सर्वसाधारण वार्षिक जमीन महसुलाच्या पाच पटीहून अधिक नसेल इतकी आकारणी निश्चित करण्यास आणि या बाबतीत केलेल्या नियमांना अधीन राहून जिल्हाधिकारी लादील अशा अटींवर व शर्तींवर, अतिक्रमण करणा-या व्यक्तीस जमीन देण्यास आणि त्यानंतर उक्त जमिनीची नोंद भूमि-अभिलेखामध्ये उक्त व्यक्तीच्या नावे करण्याची व्यवस्था करण्यास प्रतिबंध होणार नाही. परंतु, जिल्हाधिका-याने, त्यास योग्य वाटेल अशा रीतीने जमीन देण्याबद्दलचा आपला उद्देश असल्याची जाहीर नोटीस दिल्याखेरीज आणि उपरोक्तप्रमाणे जमीन देण्यापूर्वी त्याच्याकडे येतील अशा हरकतींवर व सूचनांवर विचार केल्याखेरीज वर उल्लेखिल्याप्रमाणे कोणतीही

जमीन देण्यात येणार नाही. अशी जाहीर नोटीस देण्यासाठी आलेला खर्च अतिक्रमण करणा-या व्यक्तीकडून देण्यात येईल आणि मागणी करण्यात आल्यानंतर वाजवी मुदतीत खर्च देण्यात ती कसूर करील तर जमीन महसुलाच्या थकबाकीप्रमाणे तो तिच्याकडून वसूल करण्यात येईल.